

Tomasz Kozieł

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie /
Jan Długosz University in Czestochowa

 <https://orcid.org/0000-0003-1471-4541>

Techniczne, finansowe i polityczne przyczyny przyjęcia na uzbrojenie Wojska Polskiego broni systemu Mauser

Summary

Technical, Financial and Political Reasons for the Adoption of the Mauser Weapon System for the Armament of the Polish Army

The present article contains information about the events which resulted in the introduction of the Mauser system to the equipment of the Polish Army in the years 1919–1921. It includes details about technical aspects of the weaponry that were taken into consideration in the selection or rejection of particular weapon models. The article also analyses the political background of the decisions made by military officials, which had a great influence on the final choice of the type of weapon. Moreover, the information on financial issues that have a significant impact on the decisions made can be found in the above-mentioned text. The final choice of the small arms had a profound effect on the future activities of the Polish Army and its equipping with other types of weapons.

Keywords: Polish Army, small arms, equipment, Mauser

Streszczenie

Artykuł zawiera informacje o wydarzeniach, których następstwem było wprowadzenie na wyposażenie Wojska Polskiego w latach 1919–1921 broni strzeleckiej systemu Mauser. Podaje informacje o szczegółach technicznych uzbrojenia, na których opierano się przy wyborze czy odrzucaniu poszczególnych modeli broni. Przedstawia także polityczne tło podejmowanych przez wojskowych oficjeli decyzji, które miało wielkie znaczenie przy

ostatecznym wyborze typu broni. Można tu także znaleźć informacje dotyczące kwestii finansowych, mających niebagatelny wpływ na podejmowane decyzje. Ostateczny wybór indywidualnej broni strzeleckiej w ogromnym stopniu rzutował na przyszłe działania Wojska Polskiego w celu wyposażenia go w inne typy broni.

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, broń strzelecka, wyposażenie, Mauser

Polscy żołnierze w chwili wybuchu II wojny światowej nie odbiegali swoim wyposażeniem strzeleckim od żołnierzy wrogich armii. Posługiwali się bronią typu Mauser wz. 98 oraz opartym o nią karabinkiem (kbk) wz. 29, różniącą się tylko w szczegółach od uzbrojenia wykorzystywanego przez niemieckich przeciwników (tj. Kar98k kal. 7,92 mm). Obie armie stosowały tę samą amunicję.

Historia uzbrojenia polskiej armii, z którym wyruszyła do walki we wrześniu 1939 r., rozpoczęła się wraz z odzyskaniem niepodległości. Kiedy po 123 latach państwowego niebytu, w 1918 r. Rzeczpospolita Polska powróciła na mapę świata, okazało się, że wojsko „odziedziczyło” trzy różne systemy uzbrojenia stosowane wcześniej przez państwa zaborcze. W magazynach na terenie dawnego zaboru austriackiego znajdowała się broń w postaci Mannlicherów (kb i kbk wz. 1888, 1890 i 1895 – łącznie około 120 000 szt.)¹ i karabinów maszynowych (km) Schwarzlose wz. 07/12. Oba typy broni były kalibru 8 mm. Oprócz tego dostępne były również stare kb typu Werndla kal. 11 mm.

W wyniku rozbrojenia pruskich żołnierzy Polska zdobyła duże ilości broni na amunicję 7,92 mm. Były to głównie kb i kbk wz. 1898 Mauser oraz broń maszynowa w postaci różnych wersji km Maxima. Zdobyto też stare Mausery wz. 88. Z magazynów tej armii pozyskano także pewną ilość broni pochodzącej z Rosji, typu Mosin na oryginalną amunicję 7,62 mm, jak i przekalibrowaną na kal. 7,92 mm. Kolejne Mosiny (w tym kb i kbk wz. 91) oraz ckm Maxim wz. 1910 zostały zdobyte podczas walk toczonych na wschodzie w latach 1918–1920.

Po dotarciu w 1919 r. do Polski Armii Hallera, wyposażonej w broń francuską, liczba typów broni strzeleckiej uległa powiększeniu. Była to broń Lebel wz. 1886/93 oraz Lebel–Berthier wz. 07/15 i 07/16, a także broń maszynowa w postaci km St Etienne wz. 07 i Hotchkiss wz. 14 na amunicję Lebel 8 mm.

Trudna sytuacja sprzętowa armii podczas walk o granice Rzeczypospolitej wymusiła zakupy broni ze wszystkich dostępnych źródeł. W ten sposób pojawiła się m.in. broń włoska – Mannlicher–Carcano kal. 6,5 mm czy ofiarowane Polsce

¹ R. Matuszewski, I.J. Wojciechowski, *Karabin Mannlicher wz. 1895*, Warszawa 1986, Typy Broni i Uzbrojenia, t. CIX, s. 14; A. Konstankiewicz, *Broń strzelecka Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1986, s. 73–74.

brytyjskie Lee–Enfield kal. 7,7 mm oraz wiele innych typów². Z broni maszynowej doszły m.in. km Colt i lkm Lewis. W połowie lat dwudziestych XX w. w magazynach znajdowało się około 120 typów broni strzeleckiej długiej.

W celu ujednoczenia uzbrojenia polskiej armii poszukiwano najlepszego typu broni. Generał Antoni Kaczyński 13 października 1919 r. poinformował I wiceministra Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWoj.) o konferencji, która odbyła się 23 września, na temat ujednoczenia uzbrojenia armii polskiej. Miałoby ono bazować na konstrukcji, której opracowanie zlecono kpt. Stanisławowi Siczkowi³. Broń ta miałaby być oparta na jej najlepszych typach posiadanych w magazynach oraz na badaniach nad nią prowadzonych we Francji i Wielkiej Brytanii. Opracowanie tej broni nie przesądzało jednak o jej przyjęciu na uzbrojenie, gdyż brak własnych fabryk uzbrojenia zmuszałby do jej produkcji za granicą, co stwarzało zależność od tamtejszych producentów. Kolejną opcją było przyjęcie broni używanej przez jedno z państw obcych (tj. Francję). Broń maszynowa miała zostać przyjęta w momencie określenia wyboru karabinu ręcznego⁴.

W 1919 r., w atmosferze optymizmu po odzyskaniu niepodległości, polecono też skonstruować nowy karabin płk. Jerzemu Dunajewskiemu⁵ z Departamentu Uzbrojenia MSWoj., kompilującemu najlepsze rozwiązania. Dokonano także na próbę przekalibrowania na amunicję Mausera kb Lee–Enfield, Mannlicher oraz km Lewis i Colt⁶.

W ramach tych działań odrzucano kolejne modele karabinów. Jako jedna z pierwszych została odrzucona broń typu Mannlicher (kb i kbk) kal. 8 mm. Spowodowane to było z jednej strony niewystarczającą liczbą posiadanych egzemplarzy oraz brakiem możliwości jej zakupu za granicą w większej ilości. Z drugiej strony w walce okazało się, że broń ta podczas intensywnego ognia ma tendencję do zacinania się,

² A. Konstankiewicz, *op. cit.*, s. 45–146.

³ J. Jędrysiak, *Kadra oficerska Legionów Polskich w ocenie niemieckich doradców z marca 1917 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2020, R. LII, nr 3, s. 278.

⁴ Raport Szefa Departamentu Artylerii gen. Antoniego Kaczyńskiego nr 1277-III-424 z 13 października 1919 r. do I Wice-Ministra w sprawie ujednoczenia uzbrojenia Armii Polskiej, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego [dalej: CAW WBH], Departament III Artylerii i Uzbrojenia [dalej: Dep. III Art. i Uzb.], sygn. I.300.32.64, k. 2.

⁵ Jerzy Wincenty Dunajewski (1874–?) – płk, inżynier, dyrektor Państwowej Fabryki Karabinów i Sprawdzań w Siestreriecku, służył w Departamencie Uzbrojenia MSWoj. w Zbrojowni Nr 2 i Okręgowych Zakładach Uzbrojenia nr 1.

⁶ Raporty Inspektora Armii Nr II z 16 maja 1922 r. do Komitetu Uzbrojenia i do Szefa Sztabu Generalnego L.dz. 343/tj/22, CAW WBH, Biuro Komitetu dla Spraw Uzbrojenia Armii [dalej: Biuro KSU], sygn. I.303.15.6, karty bez paginacji.

a po oddaniu około 120–150 strzałów często następowało odlutowanie się i przesuwanie muszek. Spełniała ona za to dobrze rolę broni szkolnej. Będąc w dobrym stanie technicznym, mogła tę rolę pełnić jeszcze przez wiele lat w pułkach kawalerii, które zostały w nią wyposażone⁷.

Karabiny maszynowe Schwarzlose cieszyły się dobrą opinią wśród żołnierzy z nich korzystających, w przeciwieństwie do ówczesnych specjalistów. Cechowały się one niską masą, dużą siłą ognia i niezawodnością oraz łatwą naprawą. Dodatkowo żołnierze kawalerii byli zadowoleni z możliwości ich troczenia do koni. Paradoksalnie austriacka amunicja była jedną z pierwszych, która została zakupiona za granicą, w państwach powstałych po rozpadzie Austro-Węgier. Z tego kierunku pochodziły też półfabrykaty (ołowiane i miedziane rdzenie oraz metalowe „łyżeczki” na kule, a także łuski i sponki). Ze względu na niedostateczną ilość waluty II Rzeczpospolita dokonywała zakupów uzbrojenia również w drodze wymiany barterowej. Wiadomo o 600 wagonach ziemniaków wysłanych do Wiednia i 1000 wagonach węgla do Budapesztu⁸. Polska Komisja Zakupów w Wiedniu starała się ponadto pozyskać broń i wyposażenie pochodzące z podziału armii austriackiej.

Odrzucona została również broń rosyjska. Spowodowane to było brakami w dostępności do amunicji mosinowskiej. Sama broń była chwalona za swoją prostą konstrukcję, niezawodność i trwałość. Do wad zaliczano duże jej zużycie, ponieważ wiele karabinów przeszło szlak bojowy I wojny światowej, jak i walk rewolucyjnych. Kolejnym problemem była jej różnorodność produkcji (4 rosyjskie i 1 brytyjski). Na początku 1921 r. Komisja do Spraw Uzbrojenia (KSU) podjęła decyzję o przyjęciu kbk jako podstawowej wersji broni żołnierza piechoty. W listopadzie tego samego roku Komisja ta zdecydowała o przerobieniu Mosinów, w liczbie 60 000, ze 150 000 posiadanych, na kbk z jednoczesnym remontem i przerobieniem ich na amunicję Mausera. Co ciekawe, pierwsze projekty wykonane w Zbrojowni nr 2 (Zb. nr 2) nie posiadały zmienionego kalibru lufy. Prace przeciągały się, z powodów technicznych i finansowych ostatnie 35 000 szt. kbk firma ARMA ze Lwowa przerobiła dopiero na przełomie 1926/1927 w cenie 43,47 zł za szt.⁹ bez luf, które dostarczała Zb. nr 2. Otrzymały one nazwę kbk Mosin wz. 91/98/25. Problemy z tym kontraktem doprowadziły tę firmę do bankructwa.

⁷ Protokół Nr 9. posiedzenia Komitetu dla Spraw Uzbrojenia z dn. 2 czerwca 1922 r., Biuro KSU Licz. 1132/T.22.KSU, CAW WBH, Biuro KSU, sygn. I.303.15.6, karty bez paginacji.

⁸ *Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864–1939*, red. P. Stawicki, Warszawa 1990, s. 280.

⁹ List do Szefa Administracji Armii, ARMA Fabryka broni i maszyn we Lwowie spółka akcyjna L.484 z 20 maja 1926, CAW WBH, Dep. III Uzb. MSWoj., sygn. I.300.32.63, karty bez paginacji.

Zdobyto też około 1000 km Maxim wz. 1910. Była to konstrukcja praktycznie identyczna z bronią niemiecką, została więc przyjęta na uzbrojenie Wojska Polskiego. Po czym systematycznie przekalibrowano ją jak wyżej, otrzymując km wz. 10/28.

Odrzucona została również broń brytyjska, chociaż ocena jej wartości bojowej była najlepsza. Jednak niewielka jej liczba, około 80 000 szt., odmienna amunicja i problemy polityczne z rządem brytyjskim uniemożliwiły jej wybór. Zachowano również posiadane lkm Lewisa, gdyż sprawdzały się jako broń wsparcia w kawalerii.

W dniu 15 sierpnia 1919 r. raport mjr. Włodzimierza Maxymowicza¹⁰ z Dowództwa Obozu Szkół Podoficerskich do Inspektoratu Szkół Wojennych Piechoty opiniuje otrzymaną broń francuską pod względem szkoleniowym i bojowym. Uznał on, że kb piechoty Lebella nie odpowiadał warunkom bojowym z powodu: skomplikowanego celowania, braku bezpiecznika, zmiany punktu ciężkości w miarę strzelania, tandetności wykonania, kształtu karabinu z wystającą komorą nabojową, tj. nieodpowiadającą regulaminowi, oraz braku amunicji ćwiczebnej do szkolenia i nieodpowiadającego warunkom bojowym bagnetu. Autor jako jedyną broń nadającą się do użytkowania pod względem technicznym, jak i bojowym uznał kb Mauser lub do niego maksymalnie zbliżony. Za najdoskonalszy uznany został kb Mauser, tzw. „meksykański”, wykonany przez firmę Steyr¹¹.

Dnia 5 września 1919 r. Departament Artylerii MSWoj. otrzymał *Zestawienie spostrzeżeń dotyczących technicznej wartości broni francuskiej*¹². Było ono bardzo krytyczne w swej ocenie tej broni. Wskazano, że konstrukcja była przestarzała i bardzo niskiej jakości, a jej rozkładanie trudne i łatwo było zgubić części. Podczas walki broń ta szybko się nagrzewała i zacinała. Ponadto za słabość uznano średnią celność i za długi bagnet. Były też problemy z amunicją, której łuski pękały, a słabo osadzone pociski podczas transportu wypadały, natomiast proch się wysypywał. Dodatkowo brakowało do nich łódek¹³.

Podobnej treści był raport o tej broni przesłany do MSWoj. 19 sierpnia 1919 r. przez Dowództwo Okręgu Generalnego w Krakowie, a dotyczący użytkowania

¹⁰ Włodzimierz Maxymowicz-Raczyński (1891–1938) – gen. brygady, dowodził szkołami podoficerskimi w Dęblinie i Ostrowii-Komorowie.

¹¹ Raport mjr Maxymowicza z 5 sierpnia 1919 r. z Dowództwa Obozu Szkół Podoficerskich do Inspektoratu Szkół Wojennych Piechoty, CAW WBH, Dep. III Art. i Uzb., sygn. I.300.32.64, k. 4; W. Głębowicz, R. Matuszewski, T. Nowakowski, *Indywidualna broń strzelecka II wojny światowej*, Warszawa 2000, s. 41.

¹² Niestety, raport nie rozróżnia modeli broni, ale z treści wynika, że jest to Berthier–Lebell wz. 16 (pięciostzałowy).

¹³ Zestawienie spostrzeżeń dotyczących technicznej wartości broni francuskiej, CAW WBH, Dep. III Art. i Uzb., sygn. I.300.32.64.

kb i kbk Lebella przez baon zapasowy 16. pułku piechoty. W konkluzji raportu autor, gen. Antoni Symon¹⁴, zawarł opinię, że przebrojenie na ten typ broni należało wstrzymać i poddać pod „orzeczenie fachowej komisji”¹⁵.

Dodatkowo, aby skomplikować sytuację, Szef Sztabu Generalnego (SG) płk Stanisław Haller w swoim piśmie z 11 października 1919 r. do MSWoj. proponował powołanie komisji w celu wyłonienia jednolitego typu broni w wyniku przeprowadzonego konkursu. Zwycięzca zobowiązany byłby do wybudowania fabryki produkującej taką broń¹⁶.

W dokumentach Szefa Sztabu Generalnego znajduje się kalkulacja przesłana do MSWoj. Przedstawia ona różnicę w kosztach przejścia armii na broń francuską lub niemiecką:

Broń francuska wymagała zakupu (plus koszt frachtu do Polski):

1. 413 000 kb i kbk po 102,30/200 koszt 70 016 000 franków¹⁷
  2. 4170 km (Hotchkiss) po 5000 koszt 21 892 500
  3. 13 430 rkm (Chauchat) po 600 koszt 8 595 200
  4. Części zapasowe koszt 3 780 048
  5. Amunicja 632 000 000 x 0,42 (fr.) koszt 278 080 000
- Razem: 382 363 748 (22,942 mld mp)

Przejście na broń niemiecką wymagało zakupu:

1. 505 000 kb po 150 koszt 75 750 000 franków
  2. 1688 km po 1500 koszt 2 700 800
  3. 1290 lkm po 1200 koszt 1 625 400
  4. Amunicja 800 000 000 x 0,36 (pl) koszt 288 000 000
- Razem: 368 076 200 (22,08 mld mp)

Różnica: 14 287 548 (mp na korzyść broni Mausera)

Dodatkowo planowano zaoszczędzić na zakupie 50 000 szt. broni z firmy Richards z Londynu po 65 fr. – 3 250 000

¹⁴ Antoni Symon (1862–1927) – gen., dowódca Okręgu Generalnego Kraków.

¹⁵ Raport Dowództwa Okręgu Generalnego w Krakowie, nr VI-OW.65024 z dnia 9 sierpnia 1919 r., CAW WBH, Dep. III Art. i Uzb., sygn. I.300.32.64.

¹⁶ Pismo Naczelnego Dowództwa / Sztabu Generalnego nr 46010/IV z 11 października 1919 r. do MSWoj., *ibidem*.

¹⁷ Cena franka liczona po 60 mp (marek polskich), *vide*: J. Jaskólski, *Tabele walutowe i towarowe 1914–1924*, wyd. 2 znacznie rozsz., Lwów 1924, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/116686/edition/112800/content> (dostęp: 1 VI 2022).

za 400 000 półfabrykatów broni niemieckiej – 30 306 200
przekalibrowując 100 000 kb rosyjskich i angielskich – 8 000 000
Razem: 41 556 200 fr.

Różnica całkowita: 55 843 748 fr. (3,35 mld mp)¹⁸

Kalkulacja ta w teorii pokazywała, że przyjęcie podczas unifikacji broni typu Mauser pozwoliłoby zaoszczędzić około 3,35 mld mp.

Sytuacja całkowicie się zmieniła po podpisaniu polsko-francuskiego układu politycznego i konwencji militarnej w dniach 19–21 lutego 1921 r. W ramach zawartych porozumień uzyskano obietnicę kredytu w wysokości 400 mln franków, które miały być wykorzystane na dozbrojenie i ujednoczenie armii polskiej¹⁹. Komitet Uzbrojenia Armii (KUA)²⁰, na swoim spotkaniu 23 marca 1921 r., postanowił, aby niezwłocznie zakupić we Francji 413 000 szt. broni, niezależnie od modelu, w celu szybkiego przezbrownienia piechoty, oraz brakującą ilość amunicji do zapasu na sześć miesięcy wojny. Szybko, bo już 1 kwietnia 1921 r., okazało się jednak, że Francuzi posiadają tylko 200 000 szt. sprawnych karabinów. Ponadto można było uzyskać jeszcze 300 000 karabinów po ich naprawieniu na koszt Polski. Ze względu na długi okres naprawy uzbrojenie trafiłoby do Rzeczypospolitej w ciągu 4,5 roku, co było nie do przyjęcia dla władz wojskowych ze względów mobilizacyjnych. Poza tym okazało się, że nasi sojusznicy byli nam w stanie dostarczyć tylko 100 mln naboji 8 mm. Reszta musiałaby zostać zamówiona u producentów. Ten sam problem był z bronią maszynową, km wz. 14 Hotchkiss. Oferowane były za to km St Etienne wz. 07, które już Polacy posiadali w odpowiedniej liczbie. Ponadto były one zbyt delikatne na walkę w polu. Pojawił się też problem przewozu tych materiałów do Polski. Jakkolwiek strona polska miała zakontraktowane 150 transportów kolejowych przez obszar Niemiec oraz możliwość przewozu statkami z bazy materiałowej

¹⁸ Kalkulacja unifikacji broni palnej, MSWoj. Sekcja Org.-Adm.Oddz. IV Szt., CAW WBH, Szef Sztabu Generalnego / Kancelaria Przyboczna, sygn. I.303.1.194; CAW WBH, Biuro KSU, sygn. I.303.15.2, karty bez paginacji.

¹⁹ P. Stawecki, *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981, s. 223; *Zarys dziejów...*, s. 409–410; J. Kukułka, *Francja a Polska po traktacie wersalskim (1919–1922)*, Warszawa 1970, s. 377–380; T. Kośmider, *Planowanie wojenne w Polsce w latach 1921–1926*, Toruń 2001, s. 73–74.

²⁰ Rozkaz Nr 72/W.M. 20. Ustanawiam z dniem 1 kwietnia 1920 roku „Komitet dla Spraw Uzbrojenia Armiji”, Wiceministra Spraw Wojskowych Licz.dz.2865/W.M.20. Gen. Kazimierza Sosnkowskiego, z 20 marca 1920, CAW WBH, Biuro KSU, sygn. I.303.15.1. „Zadaniem KUA jest ustalenie i wybór charakterów i typów uzbrojenia wszystkich rodzajów broni w Armii Polskiej na podstawie rozważań teoretycznych oraz praktycznych doświadczeń, wreszcie przy uwzględnieniu potrzeb czysto wojskowych, warunków technicznych i finansowych”.

w Cherburgu do Gdańska²¹, to strajki kolejarzy czy dokerów mogły te dostawy poważnie utrudnić. Natomiast przewozy koleją przez Włochy i Rumunię były czasochłonne i drogie. Z kolei wyładunek w Pucku był również czasochłonny i miał ograniczoną przepustowość do momentu budowy linii kolejowej omijającej Gdańsk.

Ujednolicenie uzbrojenia armii polskiej w broń francuską spowodowałoby mimo wszystko posiadanie sześciu typów broni strzeleckiej kb i kbk Lebel wz. 1886/93 (ośmiostrzałowy), Berthier wz. 07/15 (trzystrzałowy) i Berthier wz. 07/16 (czasem M16 – pięciostrzałowy)²².

Wielkim problemem była przestarzała konstrukcja amunicji francuskiej. Wywozili ją jeszcze z 11 mm amunicji na proch dymny, zmodernizowanej w roku 1886 poprzez zmniejszenie kalibru na 8 mm i zastosowanie prochu bezdymnego. Po swoim poprzedniku naboje te odziedziczyły też konstrukcję łuski o bardzo stożkowym kształcie i wystającej kryzie, co znacznie utrudniało zastosowanie jej do broni maszynowej. Dodatkowym czynnikiem wskazującym na jego niekorzyść była konstrukcja pocisku, wykonywana z pręta miedzianego, co podnosiło koszt²³ i zamieniało przewód lufy. Stosowano też dwa rodzaje montowania spłonek, zwykle do karabinów bojowych ręcznych i specjalne, wzmocnione do karabinów maszynowych.

Kolejnym bardzo mocnym argumentem za bronią strzelającą amunicją Mausera była liczba posiadanych ckm Maxim wz. 08 i lkm wz. 08/15. Wojsko Polskie posiadało ich w roku 1921 około 4000 szt. We Francji, w składach zdobycznej broni, znajdowały się duże ich ilości w stanie zdekompletowanym, za to w niskiej cenie, jako złom. Ministerstwo Spraw Wojskowych oceniało wytrzymałość km wz. 08 na około 150 000 strzałów, a broń, którą Polacy posiadali, oceniana była jako zużyta w 50%, co dawało jeszcze około 10 lat służby. Natomiast francuski km Hotchkiss wz. 14 miał o wiele mniejszą wytrzymałość, ocenianą na 30 000 strzałów. Sama lufa wymagała wymiany po 5000–8000 strzałów²⁴. Podnosiło to koszt jej użytkowania.

W czerwcu 1921 r. Najwyższa Rada Wojenna (NRW) zdecydowała o przyjęciu kbk Mauser jako podstawowego uzbrojenia żołnierza polskiego²⁵. Rząd francus-

²¹ Raport dwutygodniowy, Polskiej Wojskowej Misji Zakupów z 15 lutego 1921 do Szefa Departamentu V. Uzbrojenia MSWoj., CAW WBH, Departament Uzbrojenia Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.35.59, karty bez paginacji.

²² A. Konstankiewicz, *op. cit.*, s. 64–70.

²³ Z. Gwóźdź, P. Zarzycki, *Polskie konstrukcje broni strzeleckiej*, Warszawa 1993, s. 30–31.

²⁴ Stan realny broni ręcznej, maszynowej i przyborów, oraz broni białej, Materiały dotyczące zużycia broni i amunicji podczas wojny, CAW WBH, Instytut Techniczny Uzbrojenia [dalej: ITU], sygn. I.342.1.43, k. 70–82.

²⁵ M. Cieśla, *Produkcja broni strzeleckiej w Polsce w latach 1921–1939*, „Res Polticae” 2018, t. XVIII, s. 9; Zaopatrzenie armii w broń i amunicję, Niepodpisany i niedatowany raport

ki początkowo oponował przeciwko tej decyzji jako niezgodnej z wcześniejszą umową. Jednakże marszałek Ferdinand Foch zdawał sobie sprawę z niemożności jej wypełnienia w punkcie dotyczącym broni. Było to spowodowane deficytem budżetowym armii i jej oszczędnościami poczynionymi na wyposażeniu i produkcji nowej broni. W związku z tym poparł on powyższą decyzję NRW, wywarł jednak nacisk w sprawie zakupu przez Polskę we Francji broni maszynowej²⁶. Wobec powyższego strona polska zakupiła najpierw oryginalne km Hochkiss wz. 14, a po roku 1924 zmodernizowane do amunicji Mausera 7,92 mm km Hochkiss wz. 25²⁷. Francja przystąpiła zaraz po zakończeniu Wielkiej Wojny do opracowania nowego naboju i broni do niego. Przebrojenia nie udało się wykonać całkowicie do roku 1940.

Uchwała Rady Ambasadorów z 10 marca 1921 r. przyznała Polsce wyposażenie i zapas surowców byłego Arsenału Królewskiego w Gdańsku²⁸. Właściwie ich pozostałości, gdyż już od jakiegoś czasu (brak dokładnych danych) były one wyprzedawane. Ministerstwo Spraw Wojskowych, spodziewając się przekazania mu wyposażenia Arsenału za darmo, wydało zakaz zakupywania tego sprzętu. Wraz z 842 maszynami Polska otrzymała około 450 000 szt. nieobrobionych łuf, 300 000 kolb oraz około 300 ton podzespołów do kb Mauser²⁹. Korzystano później z tych zapasów przy naprawach broni oraz przy uruchamianiu Fabryki Karabinów w Warszawie. Pierwsza próbna partia kb wz. 98 opuściła mury fabryki w 1922 r., mimo że rozkaz KSU z czerwca 1921 r. nakazywał produkcję kbk. Spowodowane to było brakami w dokumentacji technicznej – posiadano tylko rysunki karabinów długich. Przejście na kbk wymagało rozstrzygnięcia problemu, czy produkować kbk „kawaleryjski”, różniący się w 38 szczegółach technicznych od kb wz. 98, czy skróconą wersję kb.³⁰ Ostatecznie powstał model kbk wz. 98 PWU, będący połączeniem obu³¹. Wszedł on do produkcji w 1925 r. (łącznie wyprodukowano około 680 000 szt.,

---

w posiadaniu Szefa Sztabu Generalnego gen. W. Sikorskiego w r. 1921, CAW WBH, Oddział IV Sztabu Generalnego (Głównego), sygn. I.303.7.465, s. 13; T. Kośmider, *op. cit.*, s. 60.

²⁶ J. Kukułka, *op. cit.*, s. 489–490.

²⁷ L. Erenfeicht, *Karabin maszynowy Hotchkiss*, [w:] *Wielki leksykon uzbrojenia. Wrzesień 1939*, t. XXXI, Warszawa 2014, s. 33.

²⁸ K. Haładaj, *Karabiny i karabinki Mauser 98*, [w:] *ibidem*, t. X, Warszawa 2013, s. 35.

²⁹ J. Gołębiwski, *Przemysł wojenny w Polsce 1918–1939*, Kraków 1990, s. 19.

³⁰ Pismo płk. J. Dunajewskiego do MSWoj. z dnia 7 lipca 1921 r., Pismo Dep. Uzb. do płk. Dunajewskiego z 25 lipca 1921 r., CAW WBH, Dep. III Art. i Uzb., sygn. I.300.32.64, karty bez paginacji.

³¹ Referat kpt. Mikołajewskiego p.t. „Kb i kbk wz. 98 i 29”, CAW WBH, ITU, sygn. I.342.1.48, k. 49–58.

a 145 000 szt. sprzedano). W 1927 r. do produkcji włączyła się Fabryka Broni w Radomiu, by po 1931 r. stać się jedynym jej producentem. Tam też opracowano nową jej wersję kbk wz. 29, który zaczęto wytwarzać jeszcze w roku 1930.

W ten oto sposób, z licznymi problemami i zwrotami akcji, przebiegała droga polskiej armii do celu, którym okazało się wyposażenie polskiego piechura w broń systemu Mauser.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Biuro Komitetu dla Spraw Uzbrojenia Armii [Biuro KSU]

sygn. I.303.15.1; I.303.15.2

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego [CAW WBH]

Departament III Artylerii i Uzbrojenia, sygn. I.300.32.63; I.300.32.64

Departament Uzbrojenia Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.35.59

Instytut Techniczny Uzbrojenia [ITU], sygn. I.342.1.43; I.300.1.48

Oddział IV Sztabu Generalnego (Głównego), sygn. I.303.7.465

Szef Sztabu Generalnego / Kancelaria Przyboczna, sygn. I.303.1.194

Opracowania

Cieśla M., *Produkcja broni strzeleckiej w Polsce w latach 1921–1939*, „Res Polticae” 2018, t. XVIII, s. 9–22.

Głębowicz W., Matuszewski R., Nowakowski T., *Indywidualna broń strzelecka II wojny światowej*, Warszawa 2000.

Gołębiewski J., *Przemysł wojenny w Polsce 1918–1939*, Kraków 1990.

Gwóźdź Z., Zarzycki P., *Polskie konstrukcje broni strzeleckiej*, Warszawa 1993.

Jędrusiak J., *Kadra oficerska Legionów Polskich w ocenie niemieckich doradców z marca 1917 r.*, „Dzieje Najnowsze” 2020, R. LII, nr 3, s. 267–297. <https://doi.org/10.12775/DN.2020.3.13>

Konstankiewicz A., *Broń strzelecka Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1986.

Kośmider T., *Planowanie wojenne w Polsce w latach 1921–1926*, Toruń 2001.

Kukułka J., *Francja a Polska po traktacie wersalskim (1919–1922)*, Warszawa 1970.

Matuszewski R., Wojciechowski I.J., *Karabin Mannlicher wz. 1895*, Warszawa 1986, Typy Broni i Uzbrojenia, t. CIX.

Stawecki P., *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*, Warszawa 1981.

Wielki leksykon uzbrojenia. Wrzesień 1939, t. X, Warszawa 2013.

Wielki leksykon uzbrojenia. Wrzesień 1939, t. XXXI, Warszawa 2014.

Zarys dziejów wojskowości polskiej w latach 1864–1939, red. P. Stawecki, Warszawa 1990.

Netografia

Jaskólski J., *Tabele walutowe i towarowe 1914–1924*, wyd. 2 znacznie rozsz., Lwów 1924, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/116686/edition/112800/content> (dostęp: 1 VI 2022).

Notka o autorze

Mgr Tomasz Kozieł – doktorant w Pracowni Historii XX w. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Jana Długosza w Częstochowie.

Zainteresowania naukowe: historia wojskowości, w szczególności okresu międzywojennego, oraz genetyczne pochodzenie Europejczyków.

tomtom76@onet.eu